

EUSKAL PILOTA-JOKOEN HISTORIA

JOAN INAZIO ZULAIKA

Euskaldunen gehiengoak euskaraz hitz egiten zuenean, lanetik kanpo, aisialdian, bertan sortutako jokoetan aritzen ziren euskaldunak. Beraz, gaurko esamolde bat erabiliz, herri-kirolak nazionalak zirela esan genezake. Mende honetan, ordea, akulturazio-prozesu azkar batean gauzak erabat aldatu dira. Atzerritik heldutako kirol-inbasioa nagusitu da egungo Euskal Herrian, ondorioz, kulturaren parte handia izan arren zokoraturik geratu dira euskal jokoak, erlikien modura. Antzinako joko herritar horien artean pilota-jokoa da oraindik ere jokatuena, ezagunena eta, baita ere, hedatuena Euskal Herriko lurralde desberdinetan.

Pilota-jokoa kirol bat bezala kontsideratzen bada ere, kontuan hartu behar da modalitate desberdinez osatutako kirola dela, bakoitzak bere ibilbide partikularra jorratu duelarik denboran zehar. Beraz, bada, aniztasuna da jokoaren ezaugarri nagusia. Xalbador, Urepeleko bertsolariak kantatu zuen bezala: «Joko huntan lau molde dezazkegu ikus: esku-larruz, xisteraz, palaz edo eskuz. Bainan den denak arima ber-beraren gorputz».

Halaber, jokomolde horiek ezberdinak direnez, aldi berean, bi multzo nagusitan kokatu behar dira. Alde batetik, pareta baten kontra jokatzeko direnak, «pleka» deitzen zitzaiona, hain zuzen ere, XIX. mendetik honuntza sortuak, gaurko pilota modernoa, esku-huska, pala, zesta-punta eta erremontea, alegia.

Beste aldetik, «joko zaharrak», antzinakoak, denboraren ilunpean galtzen direnak, XIX. mendera arte ezagutzen ziren molde bakarrak: bote-luzea, laxoa, errebotea, pasaka trinketea. Modalitate hauen ezaugarri nabarmenena zera da: aurrez aurre kokatzen direla pilotariak (tenisean bezala), talde bakoitza bost bat jokalariz osatzen delarik. Egun, pilota-molde hauek desagertu ez badira ere, hiltorian daude, Ipar Euskal Herrian gorde izan dira batik bat. Hego Euskal Herrian, berriz, Billabona, Zubieta eta Baztango bailaran, oraindik ere kontserbatzen dira errebotea eta laxoa, hain zuzen.

PILOTA-JOKOAK ATZERRIAN

GRAZIA ETA ERROMAN

Euskal pilotaren identitatea aztertzerakoan, erreparo handiarekin jokatu beharrean gaude. Izan ere, arestian aipatutako «joko zaharren» antzera jokatu izan baita beste kulturetan ere. Hala ere, esan behar da «pleka» edo pilota modernoren jatorria erabat euskalduna dela, gero ikusiko dugun bezala. Hain zuzen, munduan zehar ez baita ezagutu pareta baten kontrako pilota-jokorik, euskaldunak leku askotara eramaten

hasi arte bederen, diasporaren bidez nahiz komertzialki, zesta-puntaren kasuan. Ezaguna da Egipto, Grezia eta Erroma bezalako zibilizazioetan pilota-jokoa praktikatzen zutela (beste gauza da zer-nolako joko-motak ziren eta erlaziorik ba ote zuten hemengo pilotarekin).

Antzinako Grezian, k.a. 180. urtean, idazle batek, J. Polux-ek, pilota-jokoen deskribapen bat egin zuen bere «Onomastikon»en. Bi pilota-joko ezagunenak «episkiros» eta «feninde» ziren. Jokoaren zioa leku errektangular batean buru gainetik arerioak gainditzea zen, pilota urrunduz ahalik eta gehien, euskaldunen «bote luzean» bezala. Beste idazle batek ere, Timocrates-ek hain zuzen, pilotari buruzko tratatu bat idatzi zuen, eta galdu bazen ere obraren zatiak beste idazleei esker ezagutuak izan dira. Gune irekietan, ibaien inguruetan aritzen ziren pilotan. Emakumezkoen jolasa zen Beni-Hassanen (Tebas) aurkitutako hilobietan margotuta ikus daitekeenez. Irudien arabera jolas haiek dantzarekin zer ikusi handiagoa zuten gaurko kirolarekin baino.

Homerok, k.a. VIII. mendean, bere «Odiseako» pasarte batean, azaltzen du nola Odiseo Feazioen lurraldetik itzuli berria zen eta Nausicaa eta bere neskameak, erropa-garbiketaren errekan aritu ondoren, bazkalondoan jolasten hasten direla pilota-jokoa...

Erroman, berriz, kirol ezagunena «pila lusoria» bezala ezagutzen zuten pilota-jokoa zen, hain zuzen ere. Plautoren komedia batean pertsonaia bat azaltzen da barkamena eskatuz berandu iristeagatik, izan ere, pilotariek kale osoa hartzen baitzuten bidea oztopatuz... Erromatarrak gune itxietan ere jokatzen zuten, «sphaeristerio» deitzen zioten pilotalekuetan. Deskribapenaren arabera, esan liteke kantxa haiek, European, Ernazimenduaren garaian «courte paume», hots, trinketeen modukoak zirela hain zuzen.

PILOTA EUROPARRA

Frantzian, XII. mendetik XIV. menderako jokoa erabat hedatua zegoen klaustro, hiri eta gazteluetan. «Ehun Urteko» guda-

ren garaian (1340), pilotarekiko horrenbesteko zaletasuna zegoen, non Carlos V., Frantziako erregeak debekua jartzea erabaki baitzuen, nazioaren interesen izenean. XVI. mendean, «jeu de paume», hau da, esku-huskako pilota-jokoak Frantziara, berebiziko arrakasta zuen. Izan ere, pilotalekuak elizak baino ugariagoak ziren: 40 Orleansen; Rouenen 30; Bordelen 19; Parisen bakarrik 250, 250.000 biztanleekin hain zuzen ere. Unibertsitateak ziren zaletuenak. Leku itxietan aritzen ziren, trinketeetan, alegia. XV. eta XVI. arteko mendeetan aro glaziala eman zen Europan, ondorioz, baliteke trinketeak izatea aterpe aproposenak denbora librean igarotzeko.

«Jeu de paume» edo pilota europar hura, bi era desberdinez jokatzen zen:

a) «Courte paume», hots, kantxa motzean: trinketetan, esku-huska, sare bat erdian zutelarik, tenisean bezala.

b) «Longue paume» edo kantxa luzean, gunere irekietan, gazteluetako toki seinatu batzuetan aritzen ziren.

XVI. mendean jakina da eskularruak erabiltzen zituztela jokoan, eta kontatzeko era, Scaino de Saló (1.555), idazle ernazentistaren arabera, bere «Trattato del giuco della pallan», kintzeka kontatzen zela aipatzen du, laxoan eta errebotean oraindik ere kontabilizatzen den bezala.

XVIII. mendean, ohitura finak nagusitzen dira kortisauen artean, «jeu de paume» demodé kontsideratzen hasi ziren. Hala ere, trinkete ugari irekita jarraitzen bazuten ere, edihutsak zeuden ordea, jendeak jokoarekiko interesa galdua baitzuen. Izan ere, ohitura sozialak arras desberdinak ziren XVI. mendean eta XVIII. ean. Aurrekoan, kirol gogorak estimatzen ziren, Frantzisko, Enrike II. eta Enrike IV. erregeek adibidez, pilota-jokoa praktikatzeko zuten. Armadura astunen garaiak ziren, lantza eta dueloak. Ondorengo gizaldietan, aldiz, armadura astunak baztertzen dira eta ezpatak hartzen du lantzaren lekua. Dueloak debekatzen dira. Aurrerantzean indarrean oinarritutako aktibitateak: futbola (soule) eta pilota, adibidez, zokoratzen dituzte. Bilarra eta bolante-joko errefinatuak hartzen dute haien tokia.

De Luze historialariaren iritziz: «Gorputza eta animen biguntasuna ematen dira XVIII. mendean. Modak goitik behera maila sozialean inposatuak izaten direnez, gizasemeek tapizerian ematen dute denbora, aterkinaren asmakuntza ere garai honek takoa baita»...

TENISA: EUSKAL PILOTAKO JOKAMOLDE BAT?

Tenisaren jatorria Jose Maria Bellido idazlearen arabera euskalduna da. Bere ustetan ingelesek egin dutena euskal pilotaren modalitate hau arautu eta unibertsalizatzea izan da. Egile honen hariari jarraituz, Elisabete I. erreginaren azken aldera hasi ziren praktikatzeko, ehiza eta torneoak bezalako jolas zakarren ordeztan gortean olgeta arin eta finagoak sartu zirenean. Elisabete erregina 1603an hil zen. Parisko gortetik iritsita Londresko gortean joko bitxi hura praktikatzeko hasi zirenean, Frantziako erregea Enrike IV. (Pabe 1533 - Paris 1610) zen, euskalduna beraz. Lehenago Enrike III. Nafarroako erregea izan zen (1562-1610). Pabeko monarkaren jauregian ikus daitezke garaiko grabatuak pilota-molde hau (geroago tenisa deituko zena) praktikatzeko. Bellidoren arabera, beraz, Nafarroako gortetik Pariskora eraman zuten tenisa.

Izena

Izena, tenis (tennis), frantsesetik «tenez» (har ezazu, tori) elukubrazio hutsa da bere ustez, bi hitz horien azkeneko «s» hori mutua delako eta Enrike III. Nafarroako erregearen garaian joko horri «L'étirage» deitzen zitzaiolako, euskaraz «teinkada», zerbitzuari ekitean teink egin behar delako.

Larru-forma

Teniseko larruaren forma «8» batekoa da, jatorriz euskal pilota-jokoetan bezala, azken hauetan bi larru-pusketat forratuak badaude ere, tenisekoan ez bezala.

Sarea

Euskal pilota-jokoetan sarea nahitaez beharrezkoa zen, partean jarria edota kanpoaren erdian. Gaur frontoi eta trinke-

teetan ezagutzen den «txapa» duela mende ingurukoa da. Kanpo irekian (gorteko jauregietan adibidez), hormarik ez zegoenez, pilotan jokatzeko sarea erdian jartzen zuten eta frontisaren funtzioa beste jokalariaiek betetzen zuten. Sarearen altuera bere erdigunean: Lawn tennis-federazio mundialak agintzen duena eta frontoiko txapak arauz eraman behar duena berdinak dira.

Sakea

Euskal pilota-joko guztietan sakeak berebiziko garrantzia du, tenisean bezalaxe. Bestelako jokoetan sakeak apenas duen garrantzirik. Sake bikoitza ere tenisean bakarrik dago. Frontoian falta eta pasa marrek duten arauzko separazioa, hiru koadrokoa, tenislari baten pasa-marratik bestearenera doan espazioaren berdin-berdina da, 12,80 m.

Kontatzeko Era

Tenisean tantoak kontatzeko era eta errebotean eta joko-garbian erabiltzen zirenak erabat antzekoak dira. Jokoka kontatzen da eta joko bat irabazteko lau tanto irabazi behar dira, gutxienez bi tantoren diferentziarekin. Hiru tantorekin enpatatuz gero, jakina, «berriro bira» joan behar da, biren aldearekin irabazi ahal izateko eta ez «bertara» (laura). Tantoak 15, 30, 40 eta laugarrena «abantailarekin» baten edo bestearen alde kontatzea, errebotean eta joko-garbian bezalatsu da.

Erraketa

Tresna hau bera nahikoa litzateke tenisa pilotaren modalitate bat besterik ez dela baieztatzeko. Azken bost mendeetako grabatuetan agertzen dira, pilota-jokoaren molde ezberdinetan, egurrezko markoa duten erraketak, beren bao edo hutsunea adar eta sokazko bilbez edota, danborrean bezala, sokaz eta larruz itxia dutenak. Gaur hari teinkatuz egindako sarez ixten da. Baina zesta-punta eta erremontezko partiduetan epaileek gaur oraindik ere antzeko erraketak erabiltzen dituzte pilotaren kolpetik babesteko. Joan den mendearen bukaera arte oso obalatuak ziren erraketak, garai honetan hasi ziren biribiltzen, baina gaur berriz ere nahiko obalatuak dira, nahiz ez izan sare modalitatekoak hainbat.

PILOTA EUSKAL HERRIAN

PILOTA HISTORIAN

Euskal Herriari dagokionez eta historiaurrean arakatzuz ez da kirol honen aztarnarik aurkitzen. Hala ere, A. Barandiaranen arabera artzainen artean oso sinismen zabaldua zen pilota-jokoaren antzinasunarena. Berak jaso ahal izan zituen hainbat pasadizo mitologiarekin lotuak, non kontatzen baita nola jentilak pilotan aritzen zirela. Jentilen arteko hurrengo elkarrizketa hau Ataungo jakintsuak jaso zuen artzainen ahotik: «Zer egiten duzue hemen? Pilotan jokatzeko ari gara. Zertarako da harri hori? Botarri bezala erabiltzeko. Ez litzateke txarra izango ere pilota bezala jaurtitzeko. Eta egundoko indarra emanaz Aralar aldera bota zuen harri hura»...

Oraindik identifikatuak daude hainbat pilotaleku mendietan, «pilotasor» bezala ezagunak, «sorhopilak» Iparraldean, batik bat artzaintzarekin lotutako mendietan, kokagune megalitikoaren inguruan. Neolito garaiko soro errektangular hauek, pilotalekuaren neurriak zehazteko, haitzurrez egindako hamar zentimetroko marrak dauzkate, hamabost edo hamazazpi metrora paraleloki dihoazenak. «Bote-luzean aritzen ziren, hots, esku hutsik. Aralar, Baztan edo Baigorri adibidez ezagunak dira pilotasoroak, hauen izenak, Erdigaiko sorhoa, Meharrostegikoa, Garcelako sorhoa, besteak beste. Zuberoan orain dela urte gutxi batzuk arte aritzen ziren artzainak era honetan jolasten, shoropilotan».

Idatzizko lehen aipamena pilotari dagokionez, VI. mendekoa da, Leovigildo-ren garaikoa, non Vitoriacon Iparraldeko preso hartutako baskoi batzuk irakatsi zien pilotan jokatzeko.

Erdi Aroan, monastegiko klaustroetan ezaguna zen pilota-jokoa. 1331. urtean, Iruñean kontabilitateko mugimendu batean aipatzen da nola diru-kopuru bat eman zen oholtza bat eraiki zezaten konbentu batean, pilota partidak ikusi ahal izateko: «A Pedro de Olaiz, Carpentero del Rey qui fezo de nueuo so precio taxado en la claustra delos frayres predigadores de pomplona vn tablado para jugar ala palma do manda-

miento del seynor Rey por letra dada XXII dias de febre ro anno XXXI.-XVIII 1». (Registro t.26, f.142r).

XVIII. gizaldian, Euskal Herrian, pilotalekuak jendez gainezka daude. Eta ospe handiko pilotarien izenak ezagunak egiten hasten zaizkigu. Kurutxet «Ezkerra», Harosteguy, Isidro Indart, Azantza eta abar. Baina guztien gainean, izen bat altxatzen da: «Perkain». Pilota-jokoak eman duen mito handiena eta iraunkorrena. Poeta modernoek, Adémaren kasuan, «Pilotariak» obran, adibide bezala aipatzen du; beste idazle batek, Pierre Harispek hain zuzen, bost ataleko drama bat idatzi zuen: «'Perkain' drama sous la terreur».

«Perkain»en izena Juan Martin Inda zen, Alduden (Nafarro a Beheran), 1760. urtean jaioa. Blazy idazlearen ustez, «Perkainekin» pilota historian sartzen da. Halaz eta guztiz, ezin da esan bere aurretik ospe handiko pilotaririk ez zegoenik, ahanzturan geratu direla bakarrik.

«Perkainen» inguruan sortutako mitoa aztertzerakoan deigarria suertatzen da zein ez ezaguna den pertsonaiaren ezaugarri fisikoen inguruan. Aldudetan, tradizioaren arabera, txikia eta pottoloa zela uste da. Pierre Harispek, aitzitik, heroi moderno baten antzera azaltzen digu: altua eta indartsua.

Beraz, ezaugarri fisiko eta teknikoei buruz ezer gutxi jaso izan bazen, miresleen imajinazioak bete zituen aipaturiko gabeziak, leienda sendo bat osatuz pertsonaiaren inguruan. Aldudeko inguruetan, euskarari eutsi zaion bitartean, bertako biztanleek maitekiro hitz egiten zuten «Perkain» aipatzerakoan. Belaunaldiz belaunaldi transmititu izan dute euren mendiko seme-kuttunaren oroitzapena. Leiendak egiten dira pertsonaiaren dohain bereziak areagotuz, gizaki aparta bihurtaraziz, garaile bat, non gailurrik guztiak bere menpe hartzen dituen. Ez da harritzekoa, beraz, Hiribarren bertsolariak honela kantatzen bazuen:

«'Perkain' eta Azantza, Eskaldun herrian
Aiphatzen dire, nola erregue Francian».

Iraultza Frantsesaren garaian (1792), «Perkain» Baztanen errefuxiatua zegoelarik, hain zuzen Iraultzaren aurka jartzeagatik,

jakin izan zuen bere etsai amorratuena, Kuruttxet «Ezkerrak», desafio bat luzatu ziola Aldudetan. Baiezkoa eman ondoren, «Perkain» sorterrira itzuli zen, atxilotzeko aginduari muzin eginenez. Jokatzan ari zirela, karabineren osatutako pikete bat heldu zen plazara. Jendetza haserre bizian, oihuka hasi zen: fuera!, fuera! karabineren kapitaina «Perkainengana» hurbildu zenean, honek izugarritzko pilotakada jaurtiz zerraldo utzi zuen Iraultzaren ordezkaria. Ondoren, jendeak babestuz, Baztanera itzuli zen.

Gertakari honi buruz, sortu ziren beste bertsio batzuk, baina askoz gutxiago ezagutzen direnak. Partidua bukatu bezain pronto Baztanera itzuli zela besterik gabe, edota, baimen ofiziala eskuratu zuela partidua jokatu ahal izateko. Azken bertsio hauek, ordea, saihestuak izan ziren, hain zuzen ere, funtzionaltasuna faltatzen zitzaielako. «Perkaini» buruz zabaldu zen kondaira ulertu ahal izateko kontuan izan behar da orduko testuinguru politiko-soziala, oso garai bereziak bizi zirelako orduko Ipar Euskal Herrian. Iraultza Frantsesa dela eta, «Ancien Régime»-ren azpiegiturak, eskubide historikoak errespetatzen zituenak, indargabetzen dira Iraultzarekin. Biarno eta Euskaldunak bateratuz, Lapurdiko hainbat biztanle atxilotu eta deportatu egiten dituzte Aturri eta Garonne ibaien artean. Azken finean, estatu zentralista baten gogorkeriaren seinale. Alta, Aldudeko gertakaria, Herriaren sentimenduaren sublimazioa da. Zapalkuntza egoera hartan, kolektiboaren amorrua, oposizioa, alor sinbolikoan ordezkatzan da. Erregimen harrotz haren aurkako ikusezina, Herriaren frustrazioa, plazan, pilotalekuan, pilotakada haren bitartez kanporatzen da. Ondoren, betirako gordeak geratuko dira herriaren oroitzapenean. Bertso-paperak, Aita Zabalaren iritziak, 1820. urtearen inguruan sortuak, egundoko papera beteko zuten oroitzapenaren transmisioan. Horrela, bada, kontserbatua izan da «Perkainen» ospea Euskal Herri osoan.

JOKOAREN EBOLUZIOA

XIX. mendean, Europan, Iraultza Industrialak ematen ari zela eta, Euskal Herrian ere antzerako prozesua indarrean zegoen. Teknologiaren aroan murgildurik gizarteak aldaketa

sakonak jasan zituen. Ekonomiaren garapena dela eta, aberats berriek jauntxoei imitatzen diete. Ameriketatik etorritako «indianoen» eraginez, etxe berriz betetzen dira herriak, plaza eta zabalkundeak nonahi eraikiz. Eta pilotalekuak aldaketa urbanistiko berrietara egokitzen dira. Jatorriz, berez, mendiko pilotasorëtan susmatzen badira ere jokoaren sustraiak, pixkanaka urbanizatu egiten da. Paretak erantsiko zaizkie gunë librei. Beraz, bada, jokoak apurka, hiritartu ahala, ezagunagoa egingo da. Halaber, espiritu merkantilaren ildotik, apustuak ere posibilitate berriak zabaltzen dizkio. Apustulariek, giro kapitalista harekin sintonizatuz arrazionalitatez egingo dituzte euren trabesak. Saihestuz, alde batera utziz ordu arteko herriarekiko gorde izan zuen leialtasuna, hain zuzen, burtsan inbertitzen duten kapitalista txiki bilakatzen dira.

XIX. mendean eman zen kautxuaren aplikazioak egundoko eragina izan zuen jokamolde guztietan. Izan ere, materiala, hots, pilotak, astunak eta motelak baziren, handik aurrera, pilotaren nukleoa kautxuarekin eginez, askoz arinagoak eta biziagoak bilakatzen dira, urrutirago jaurtitzeko ahalmena lortuz. Honek, 1800. urtearen inguruan, ekartzen du lehenengo urratsa tresnen eboluzioan, eskularruak luzexeagoak egiten hasten dira, beraz bada, pilota kolpatu baino, «xirrist» egiten, hau da, erremontatzen dute pilota.

Xistera

1858. urtean, «Gaintxiki», Senpereko (Lapurdi) arotz batek, zumitzez egindako lehenengo xistera bat eraikitzen du. Haurrak izan ziren aurrena xisterak erabiltzen hasi zirenak, geroago ordea, bospasei urteko prozesu batean, tresna berriaren abantailaz oharturik, jendeak bereganatu zuen tresna berria. Bi arrazoi nagusirengatik eman zen urrats hura, alde batetik, eskularruak baino merkeagoak zirelako; eta beste aldetik, gaztaina eta zumitza erabiliz xisterak askoz hobekak lortzen zituztelako. Xisterarekin, pilota urrunago jaurtitziaz gain, askoz hobeto kontrolatzen zuten pilotaren norabidea. Aitzinean, mende askotako eskularruaren hegemoniari amaiera emanez, xistera tresna arrunta bilakatuko da Euskal Herriko plaza

guztietan. Gipuzkoarrak Azkainera (Lapurdi) joaten dira xisteragintzaren sekretuak ikastera, eta ondoren, Gaintxikiren asmakuntza berria, Hego Euskal Herrian ere, zabalduko dute beste urrats garrantzitsu bat emanez pilotaren eboluzioaren prozesu barnean hain zuzen.

Eta 1860. urtearen inguruan, xisteraren asmakuntzaren ondorio gisa, azkenik, sortzen da beste era bat pilota-jokoan aritzen den bezala —hitza berez, etimologikoki, frantsesetik badator ere, «blaid», berau, ingelesetik datorrela dirudi, hain zuzen «play»tik—. Sistema hau, funtsean zera da: edozein pilota-mota, eskuz nahiz tresnaz baliatuz, pilotariak pareta baten kontra aritzen direnean, hots, aurrez aurre jokatu beharrean (tenisaren modura). Jokoak beraz, ezbairik gabe, sistema honekin lortu du erabateko identitate euskalduna, inon ezagutu ez den pilota-joko sistema hain zuzen. Jose Iguaran, historiagile tolosarrak garbi asko ikusi zuen: «La identidad rigurosamente vasca de la pelota comienza con el blé».

1875. urtean, Donostian, lehenengo aldiz ezker-pareta erantsiko zaio frontisari, beste pauso bat emanez frontoi modernoaren transizioan.

Oposizioa

«Plekara» emandako urratsa ez zen batere erraza suertatu. Pilotazale asko sistema berriaren aurka jarri ziren. Horren lekuko, oraindik ere plaza batzuetan irakur daiteke XIX. mendean horman zizelatutako agindu hau: «Plekan aritzea debekaturik». Halaz eta guztiz, sistema berriari egiten zitzaizkion kritikak irakurri eta gero, nabarmen geratzen da «plekarekin» baino aldaketen ondorioen esanahiarekin sartzen zirela. Hau da, gorputzarekin sartzen baziren ere, animan zetzan arazoaren gakoa. Hain zuzen, min ematen ziena zera zen, garai zaharreko giroa, tradizioa eta balore batzuk, desagertzeaz zeudela. Pilota-jokoa sinbolo bat bezala hartu zuten kritikoeak. Euren iraganera zuzendutako ikuspenak talka egin zuen garai hartako giro merkantil harekin. Ez ziren ohartu pilota-jokoak garai berrietara egokitzen zihoazela. Zenbaitentzat, ordea, kalterako.

JOKOEN ESPIRITUA

Bi pilota-joko sistemak hartzen baditugu: hau da, zahar-
rrak eta pleka, antzematen da bakoitza bere garaiko produk-
tua dela. Joko zaharrek isladatzen duten giroa, baloreak, gizarte
p re-industrial batekoak dira. Neurketak hamaika jokotara iza-
ten ziren, ez zegoen jakiterik noiz bukatuko zuten, denboraren
kontzeptua, beraz, lasaia zen, gizarte erruralarekin sintonian.
Desafioan, hots, norgehiagoka batean oinarritzen ziren garai
hartako pilota-partiduak, eta desafio ospetsuak urtean zehar
noiz edo noiz izaten zirenez egundoko ikusmina sortzen zen.
Pilotariek herri edo bailara bateko ohorea defenditzen zuten.
Honela idatzi zuen Peña y Goñi, idazle donostiarrak giro hura
adierazi nahian: «Había en el pelotarismo antiguo, la grandeza
de la lucha en casa, entre montes, en un círculo limitado, el
brazo del jugador convertido en un símbolo de la región o pue-
blo». Apustu gogorak egiten baziren ere, sentimenduari atxiki-
ta izaten ziren, herrikoen alde leialtasuna gordez. Norghegiagoka
bakoitzean kolektiboaren nortasuna sendotzen zen, dela herri
batekoa, bailarakoa edota «espainol eta «frantsesen» arteko
neurketatik sortutakoa. Epaileek ez zuten arautegi finkorik
jarraitzen, askotan plazaren ezaugarrien arabera egokitzen
zuten arautegia. Azken horiek, prestigio handiko herritarren ar-
tean aukeratzen zituzten, halaber, erabaki eztabaidagarriak
hartzerakoan jendearen iritzia eskatzen zen. Erljioaren eragina
e re jokoan agertzen zen, «angelusean» hain zuzen ere. Jorge
Oteizak honela ikusi zuen giro zeremonial hura: «Se juraba leal-
tad en el juego, y se interrumpía para rezar el 'angelus' cuando
sonaban las doce campanadas. Nos explicamos el ambiente
ceremonial y sagrado en el que ha vivido nuestro pueblo, com-
ponentes morales de comportamiento y religiosos emergiendo».

«Pleka» edo pilota modernoa, beste aldetik, gizarte merkanti-
laren fruitua da, teknologiaren garapenaren ondorio bat. Jokoan
bai espazio fisikoa eta baita denboraren kontzeptua erabat
aldatzen da. Euskal pilotako modalitateak, berregokitu egiten
dira garai berrietara. Pilotalekua bera berrasmatzen da, men-
ditik herri eta hirietara, ibilbide luze bat egin eta gero, azkenik,
merkantilismoaren gurgpilean murgiltzen da. Pilota industrial,

etekin monetarioan oinarrituta XIX. mendearen bukaeran sortzen da. Lucio G. de Iribarne enpresarioren ekimenez, Donostian, 1889. urtean hain zuzen, artekariak apustularien arteko bitartekaritza-lanetan hasiko dira lehenbiziko aldiz. Aitzinean, beraz, kontrolpeko apustua bihurtuko da negoziorearen bizkarrezurra. Apustulariek, garaiko kapitalisten antzera, arrazionalitatez inbertituko dute euren kapitala ustezko pilotari onenen alde, eta ez bihotzaren agindupean, herriko edo bailarako herkidearen alde. Sistema honetan intendentearen figura ere sortzen da, alegia, partidu bateko bikoteak zeintzuk osatuko dituzten erabakitzen duena. Partiduen iraupenaren denbora ere finkatu egiten da tanto-kopuru zehatz batera, jada ez dira izango garai zaharretako partiduen modura, hots, luzeak eta eztabaidaz josiak. XX. mendearen hasieran «plekaren» kontaketa tantoka egingo da, kintzeka eta jokoka egin beharrean.

Pilota modernoa jokatzeko eran, gizarte berriaren antzera, elkarren arteko gatazka hurbila isladatzen da. Buruz buru nahiz binaka, pilotariak, aitzinean, aukera dute destakatzeko eta, beraz, gora egiteko mailan, mobilitate sozialarekin sintonizatuz hain zuzen. Sona handiko pilotariak etengabe sortuko dira geroztik, mitoak sortuko dira, gaurdaino gordez euren oihartzuna: Eibarko Txikia, Gaskoine, Kanboko Txikia, Atano III, Gillermo... eta abar luze bat.

XIX. mendearen amaieran, «el sport vascongado» —Peña y Goñi idazle donostiarrek pilota deitzen zuen bezala— modan jartzen dute aristokrata madrildarrek Donostian. Ondoren, frontoi berriak Madrilan irekitzen badira ere, orduko euskal pilotariak Hego Ameriketara joaten ziren kontratatatuak. Bertan, Argentinan hain zuzen, eman zen beste urrats bat modalitateen eboluzioan. Meltxor Guruzega, erreteriar batek asmatu zuen zesta-punta jokamoldea. Besoko mina zuela eta, eskuma bakarrik erabiltzen zutelarik, honi zera otu zitzaion, xisterari poltsa sakontzea eta luzexego eraikitzea, ondorioz, egundoko abantaila lortuz pilota urrunago botatzen zen eta kontrol askoz handiagoarekin. Berahala onartua izango zen tresna berria. Geroztik, jokamolde hau: zesta-punta, gaur arte modalitate unibertsalena bilakatu da, «jai-alai» bezala ezaguna munduan zehar.